

I. Zmiany na mapie politycznej

1. Podział polityczny świata

Pierwsze państwa świata

- **Najstarsze państwa**, Egipt i Babilonia, powstały już w starożytności.
- Od tego czasu na mapie politycznej świata zachodzą nieustanne zmiany, które – w zależności od okresu – przebiegają mniej lub bardziej dynamicznie.

LEGENDA		cywilizacja Sumerów
		cywilizacja Egiptu
		cywilizacja doliny Indusu
		najstarsze państwo chińskie
		pustynie

Najstarsze cywilizacje świata

Pierwsze państwa świata

- W minionym stuleciu liczba krajów wzrosła z 55 do niemal 200:
 - obecnie jest **195 państw uznawanych**,
 - 193 państwa są Członkami ONZ + państwa obserwatorzy: Watykan (nie jest członkiem ONZ) i Palestyna;
 - około **10 państw nieuznawanych**, które nie uzyskały uznania na arenie międzynarodowej, lub tę państwowość uznaje niewielka liczba państw;
 - Przykłady takich państw to:
 - Abchazja,
 - Cypr Północny,
 - Górski Karabach (część Azerbejdżanu),
 - Kosowo,
 - Naddniestrze (Naddniestrzańska Republika Mołdawska),
 - Osetia Południowa,
 - Sahara Zachodnia,
 - Somaliland (część Somalii),
 - Tajwan.

Legenda

- Państwa częściowo uznane na arenie międzynarodowej (przynajmniej przez jedno państwo członkowskie ONZ)
- Państwa nieuznawane na arenie międzynarodowej, de facto kontrolujące swoje terytorium
- Terytoria o nieustalonym statusie politycznym

Przyczyny powstawania nowych państw i zmian granic

➤ Główne przyczyny to m.in.:

- **wojny i wrogie przejęcia terytorialne**,
 - w wyniku **aneksji** – zaborów terytorialnych, np.:
 - aneksja Krymu należącego do Ukrainy przez Rosję,
 - podział Polski w czasie rozbiorów;
- **procesy pokojowe** w wyniku:
 - sprzedaży terytoriów innemu państwu,
 - np. sprzedaż Alaski przez cara Aleksandra II w 1867 r. dla USA,
 - pokojowej wymiany terytorialnej,
 - np. wymiana dokonana w 1951 r. pomiędzy Polską a Ukraińską Socjalistyczną Republiką Radziecką (w ramach ZSRR),
 - zjednoczenia państw (np. NRD i RFN i powstanie Niemiec);
- odkrycia nowych terenów w okresie kolonizacji i ich późniejsza **dekolonizacja**,
 - w wyniku walki lub starań krajów o niezależność,
 - w szczególności państwa afrykańskie i azjatyckie;
- **rozpad** wielonarodowych państw,
 - np. kraje b. Jugosławii, Czechosłowacja;
- **secesja** – czyli oderwanie części terytorium od dotychczasowego państwa w celu utworzenia nowego,
 - np. utworzenie Erytreii (oderwała się ona od Etiopii), Sudanu PD;
- **upadek systemów totalitarnych** w Europie (np. powstanie państw WNP).

Co to jest państwo?

- Podstawową jednostką na mapie politycznej świata jest **państwo**.
- Według norm prawa międzynarodowego składają się na nie trzy zasadnicze elementy:
 - **terytorium** wyznaczone granicami (ukształtowanymi najczęściej w wyniku długotrwałych procesów historycznych),
 - **ludność** zamieszkująca to terytorium,
 - **suwerenna władza** (czyli samodzielna i niezależna), która utrzymuje relacje międzynarodowe.
- Według innych kryteriów wydzielania państw, powinno ono posiadać:
 - **niepodległość**,
 - **uznanie międzynarodowe** (obecnie ponad 10 państw nie spełnia tego kryterium lub posiada uznanie tylko części państw należących do ONZ-u),
 - **realnie funkcjonującą władzę** (przynajmniej na części terytorium).

Terytorium państwa

➤ Terytorium państwa obejmuje:

- **obszary lądowe** wraz ze **śródlądowymi wodami wewnętrznymi**,
- w przypadku państw z dostępem do wybrzeży **przylegający pas wód morskich**.
- Prawo międzynarodowe zezwala na wyznaczenie, zgodnie z podpisaną w 1982 r. **Konwencją Narodów Zjednoczonych o prawie morza**:
 - **strefy morza terytorialnego** w pasie do 12 mil morskich od linii brzegowej – oznacza to, że wszystkie statki płynące pod obcą banderą podlegają prawodawstwu państwa, na którego wodach terytorialnych się znajdują;
 - **morskiej strefy ekonomicznej**, w której do 200 mil morskich (lub 350 mil w przypadku szelfów) rezerwuje sobie wyłączne prawo do badań, eksploatacji oraz ochrony wszelkich zasobów żywych i mineralnych.
- Integralną częścią państwa jest także:
 - **przestrzeń** znajdująca się **pod powierzchnią ziemi i w głębinach morskich** w obrębie granic państwowych,
 - **obszar powietrzny** rozciągający się nad terytorium lądowym i morskim.
- Za terytorium danego państwa, w ujęciu prawa międzynarodowego, uznaje się ponadto **pokłady statków morskich**, które pływają pod jego banderą i **samolotów** należących do jego linii lotniczych, a także **zagraniczne placówki dyplomatyczne** (ambasady).

Granica państwa

- **Granica państwowa** – powierzchnia pionowa przebiegająca przez **linię graniczną** oddzielająca terytorium, podziemie i obszar powietrzny jednego państwa od innych państw lub od obszarów nie podlegających niczyjej suwerenności (np. morza pełnego).

Kawiarnia w Baarle-Nassau w Holandii, położona tuż przy granicy z częścią belgijską – Baarle-Hertog. Przebieg linii granicznej zaznaczony jest na chodniku krzyżykami.

Granica państwa

- W zależności od specyfiki linii granicznej, **granice** dzielimy na:
 - w przypadku typu obszaru przez który przebiegają, na:
 - **granice lądowe**,
 - **granice wodne**;
 - w przypadku sposobu ich wyznaczania, na:
 - **granice naturalne** – wyznaczone przez:
 - rzeki,
 - działy wodne,
 - jeziora,
 - pasma górskie,
 - **granice sztuczne** – wyznaczone przez człowieka,
 - często są w formie długich prostych odcinków, biegnących niezależnie od naturalnych form ukształtowania terenu,
 - np. w przypadku wielu państw Afryki.

Stolica

- **Stolica** – jest najważniejszym miejscem dla funkcjonowania praktycznie każdego państwa na świecie.
- Mieści się w niej siedziba naczelných organów państwa (lub mniejszej części podziału administracyjnego, np. województwa, powiatu).
- Stolica nie musi być:
 - “niezmienna” lub “na zawsze ta sama” (np. Gniezno, Kraków już nie są stolicami Polski); i tak wyróżniamy:
 - **stolice historyczne** (istniejąca od stuleci, np. Paryż, Rzym i Ateny),
 - **stolice ustanowione** (utworzone w drodze decyzji administracyjnej),
 - **Canberra** stała się stolicą Australii w drodze świadomej decyzji administracyjnej – aby rozwiązać spór pomiędzy rywalizującymi o te miano miastami Sydney i Melbourne – zgodnie z zasadą, że gdzie dwóch się bije, trzeci korzysta).
 - tylko jedna w danym państwie – istnieją na świecie państwa gdzie funkcjonują dwie lub większa liczba stolic – władza wtedy z reguły jest rozdzielona pomiędzy miastami pełniącymi rolę **stolic podzielonych**, np.:
 - **Boliwia**: **La Paz** (siedziba władz) i **Sucre** (stolica konstytucyjna),
 - **Suazi**: **Mbabane** (siedziba władz) i **Lobamba** (stolica konstytucyjna),
 - **Malezja**: **Kuala Lumpur** (stolica oficjalna; siedziba władzy ustawodawczej) i **Putrajaya** (władza administracyjna i sędziowska),
 - **RPA**: **Pretoria** (siedziba władz rządowych), **Bloemfontein** (siedziba władz sędziowskich), **Kapsztad** (stolica konstytucyjna; siedziba władzy ustawodawczej).

Ustroje polityczne i ich typy

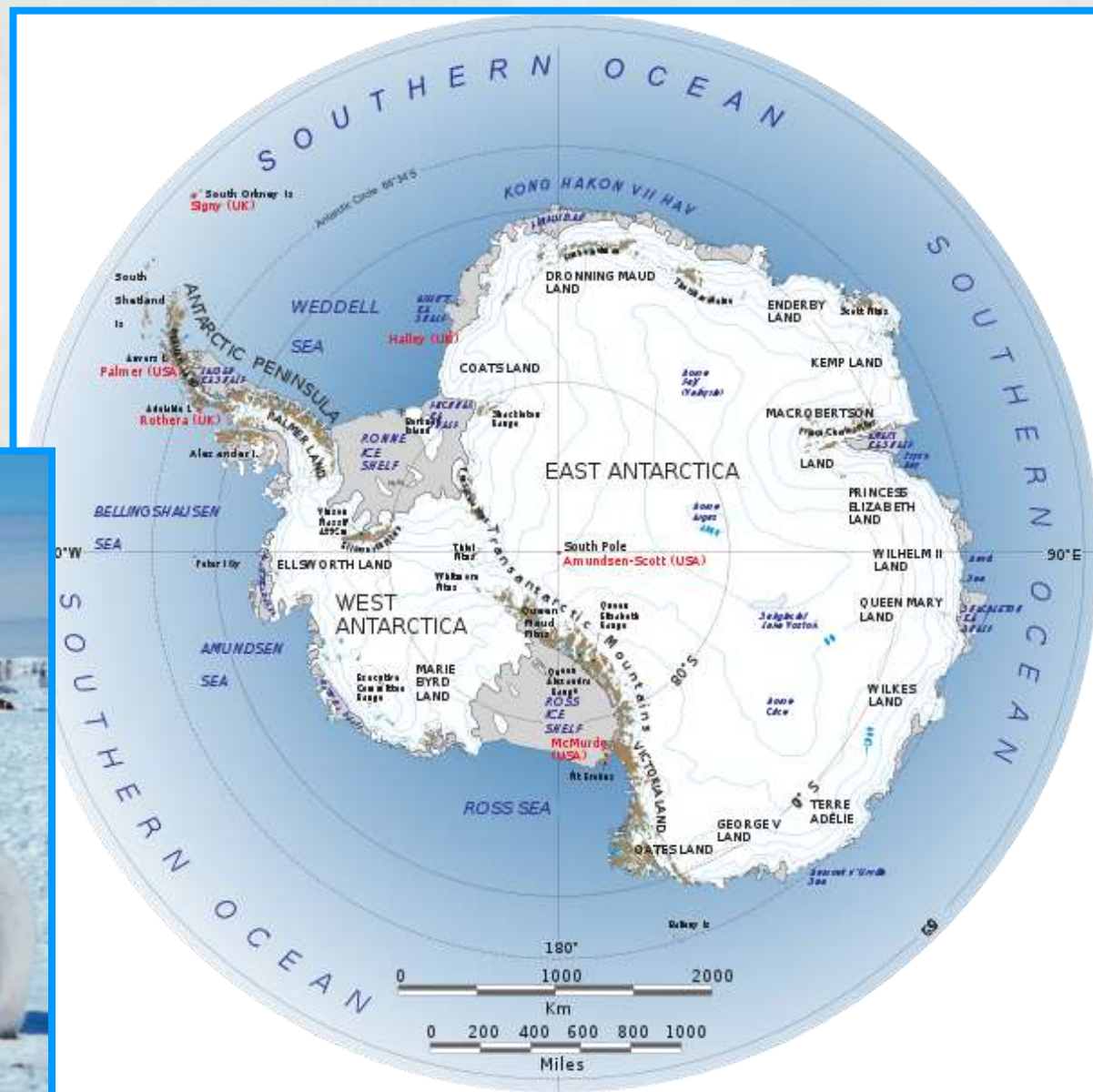
- **Ustrój polityczny** jest sposobem sprawowania władzy przez państwo.
- W ich skład wchodzi:
 - różnorodne metody rządzenia,
 - stosunek organów władzy centralnej do organów władzy lokalnej,
 - struktura prawno-organizacyjna danego państwa.

Kryterium	Ustrój	Przykład
Forma sprawowania rządów	➤ monarchia	✓ Wielka Brytania
	➤ republika	✓ Francja
Styl rządzenia oraz stosunek władzy do ludności	➤ demokratyczny	✓ Hiszpania
	➤ autorytarny	✓ Korea Północna
System rządów (rola poszczególnych organów władzy oraz stosunki panujące między nimi)	➤ parlamentarny	✓ Australia
	➤ parlamentarno-gabinetowy	✓ Wielka Brytania
	➤ prezydencki	✓ Stany Zjednoczone
	➤ parlamentarno-prezydencki	✓ Francja
	➤ kanclerski	✓ Niemcy
Struktura terytorialno-organizacyjna	➤ unitarny (jednolity)	✓ Polska
	➤ federalny (złożony)	✓ Stany Zjednoczone

Szczególne znaczenie Antarktydy

- W obecnym podziale politycznym świata wszystkie obszary należą do któregoś z państw.
- Wyjątek stanowi Antarktyda, której status strefy neutralnej i zdemilitaryzowanej nadaje zawarty w 1959 r. **międzynarodowy pakt antarktyczny**.
- Postanowienia tego układu obejmują obszar położony na południe od równoleżnika 60°S.

Układ antarktyczny

- Do **układu antarktycznego** przynależy obecnie ponad 50 państw, w tym Polska, która wstąpiła do niego w 1977 r.
- Układ w sprawie Antarktydy ma charakter otwarty i mogą do niego przystąpić wszystkie państwa należące do ONZ.
 - Prawo głosu jednak posiadają jedynie państwa posiadające stacje badawcze na Antarktydzie.
- Status Antarktydy został sprecyzowany głównie dlatego, że wiele państw prowadzących wcześniej politykę kolonialną (Wielka Brytania, Francja) lub leżących w pobliżu (Nowa Zelandia, Australia, Argentyna, Chile, RPA) wysuwało roszczenia terytorialne wobec tego kontynentu upatrując w nim głównie miejsce pozyskiwania surowców mineralnych i biologicznych.
- W 1991 r. przyjęto protokół madrycki (weszła w życie 1998 roku) odnoszący się do jej zasobów mineralnych, których ze względów ekologicznych postanowiono nie eksploatować co najmniej przez 50 lat (czyli do 1948 roku).

Enklawa i eksklawa

➤ Enklawa to:

- terytorium jednego kraju otoczone przez obszar innego państwa, np.:
 - **San Marino** i **Watykan** otoczone przez obszar Włoch,
 - **Lesotho** przez terytorium RPA;
- izolowane miasta, które znajdują się w otoczeniu innego państwa np.:
 - hiszpańska miejscowość **Llívia**, która ze wszystkich stron graniczy z Francją,
 - włoska gmina **Campione** (z miastem Campione d'Italia) otoczone terenem Szwajcarii.

➤ Eksklawa to:

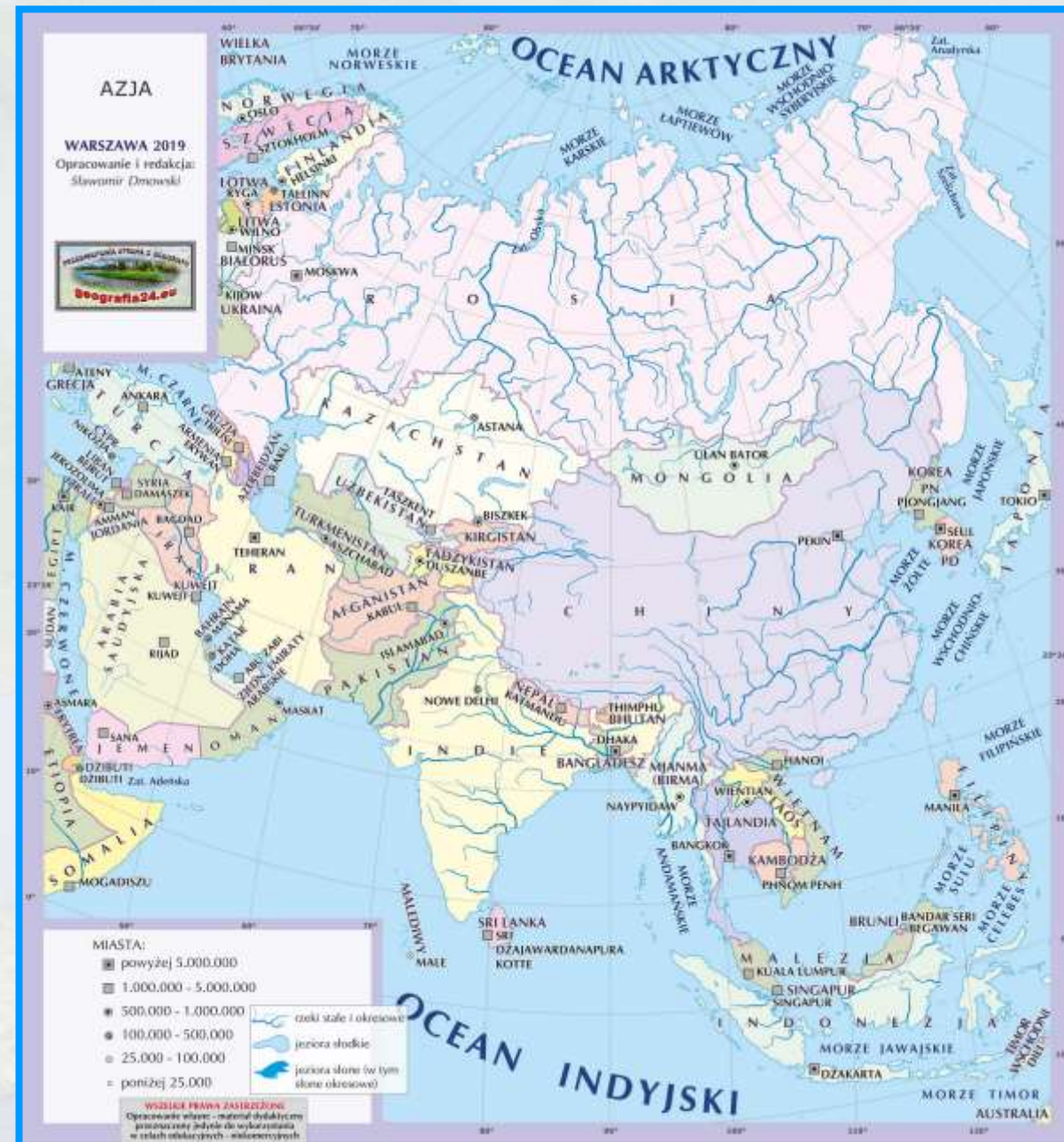
- część państwa oddzielona od głównego terytorium powierzchnią innego kraju (do takiego obszaru można dotrzeć przez wody międzynarodowe), np.
 - **obwód kaliningradzki** oddzielony od Rosji przez Litwę, Białoruś i Łotwę,
 - **Alaska** odseparowana od Stanów Zjednoczonych obszarem Kanady.

Różnice w powierzchni państw

- Państwa różnią się od siebie pod wieloma względami.
- Najłatwiej zauważalne są dysproporcje między wielkością ich terytorium.
- Aby dany kraj został uznany za **duży**, musi odznaczać się powierzchnią nie mniejszą niż **2,5 mln km²**.
 - Jest ich 9. i zajmują one łącznie ponad 71 mln km², czyli niemal 48% powierzchni lądowej Ziemi.
- Państw **wielkich**, których powierzchnia przekracza **2 mln km²** jest natomiast 12. plus jeszcze Grenlandia.
 - Łącznie ich powierzchnia wynosi około 80 mln km².

LP.	Nazwa państwa	Powierzchnia (w tys. km ² ; wg GUS)
1.	Rosja	17 098,2
2.	Kanada	9 984,7
3.	Chiny	9 572,9
4.	Stany Zjednoczone	9 525,1
5.	Brazylia	8 515,8
6.	Australia	7 692,2
7.	Indie	3 166,4
8.	Argentyna	2 780,4
9.	Kazachstan	2 724,9
10.	Algieria	2 381,7
11.	Demokratyczna Republika Konga	2 345,4
-	Grenlandia (terytorium zależne Danii)	2 166,0
12.	Arabia Saudyjska	2 149,7

Minipaństwa

- Na szczególną uwagę wśród małych krajów zasługują natomiast **minipaństwa**, których terytorium nie przekracza 1 tys. km².
 - Na mapie politycznej świata znajdują się aktualnie 24 takie kraje.
 - Ich łączna powierzchnia wynosi 9,2 tys. km² - prawie tyle, ile obszar Cypru.
- Najmniejszym państwem pod względem zajmowanego obszaru jest Stolica Apostolska (Watykan) – jej powierzchnia jest 20 razy mniejsza niż drugiego w kolejności Monako.
- Mikroskopijnymi obszarowo państwami są także:
 - **księstwa europejskie**: San Marino, Andora, Liechtenstein;
 - **minipaństwa Oceanii**: Nauru, Niue, Palau, Wyspy Cooka, Wyspy Marshalla, Kiribati;
 - **wyspy Ameryki Środkowej**: Grenada, Antigua i Barbuda, Bahamy, Saint Kitts i Nevis, Saint Vincent i Grenadyny, Saint Lucia, Dominika.

LP.	Nazwa państwa	Powierzchnia (w km ²)
1.	Watykan	0,44
2.	Monako	1,95
3.	Nauru	21,30
4.	Tuwalu	26,00
5.	San Marino	61,60

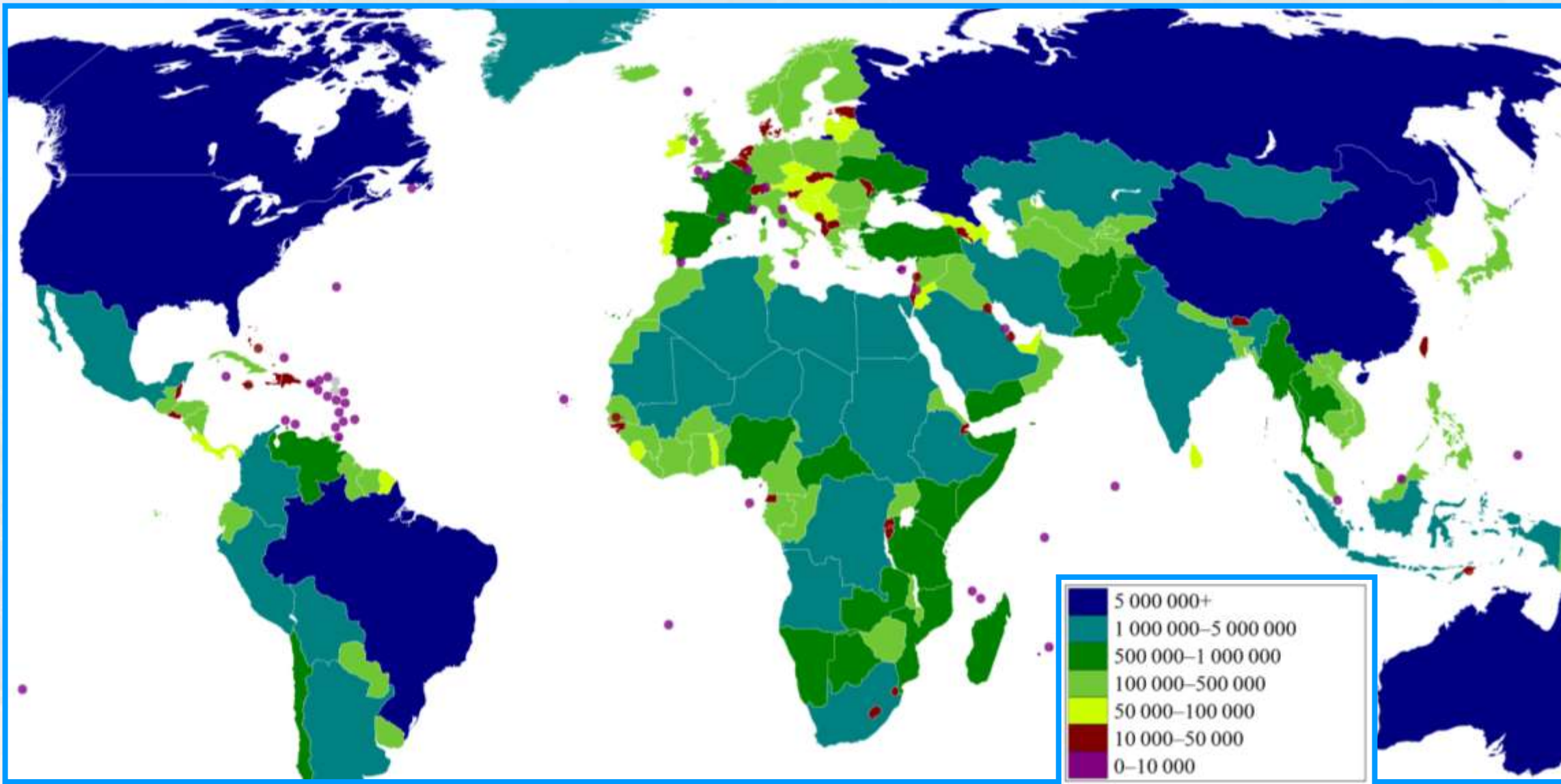
LP.	Nazwa państwa	Powierzchnia (w km ²)
6.	Liechtenstein	160
7.	Wyspy Marshalla	181
8.	Saint Kitts i Nevis	261
9.	Malediwy	300
10.	Malta	316

Watykan – najmniejsze państwo na świecie

Powierzchnia państw

- Wielkość terytorium nie stanowi jednak o randze państwa, bowiem według norm prawa międzynarodowego każdy kraj zajmuje jednakową pozycję w kontaktach z innymi (przynajmniej teoretycznie).

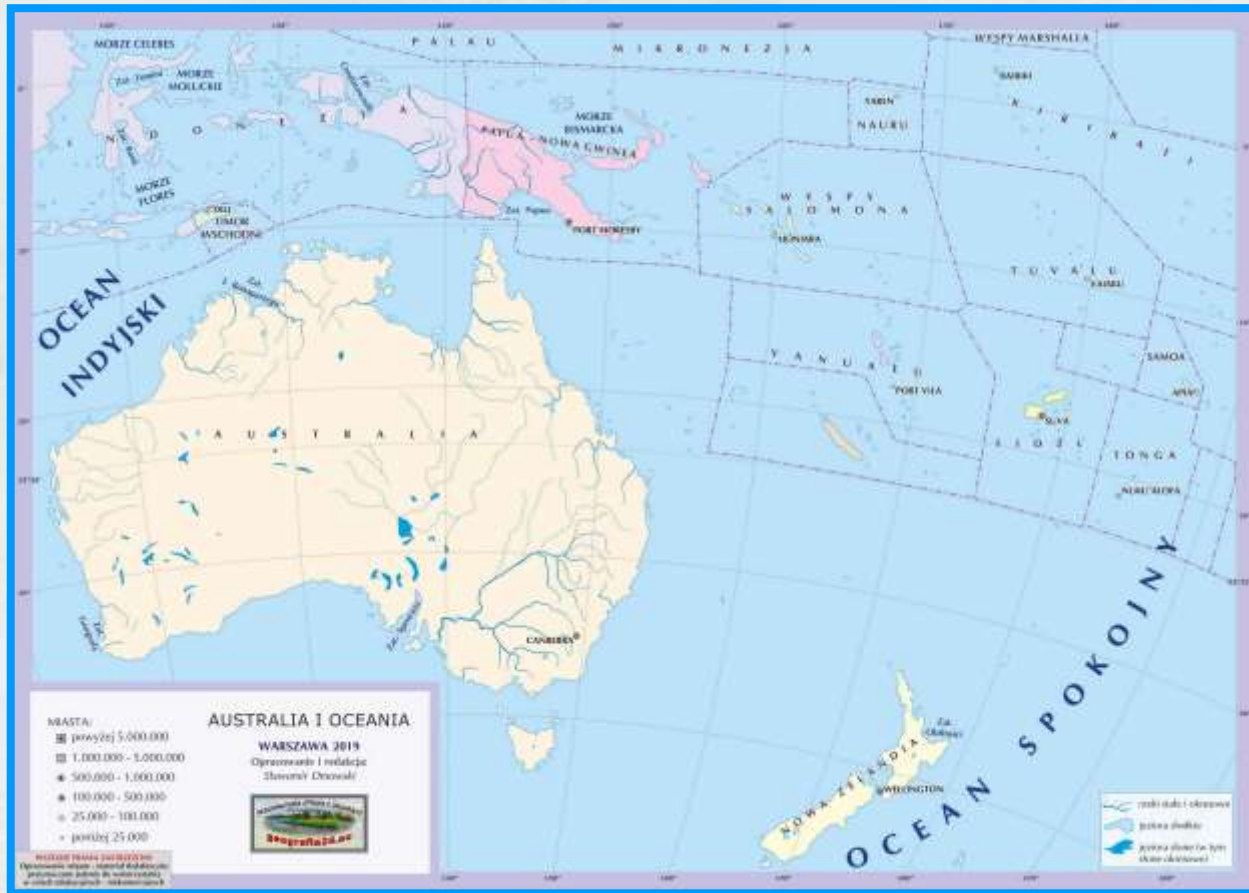
Nowe światy – nowe podziały

- Pierwsze ważne zmiany na mapie politycznej świata rozpoczęły się w okresie wielkich odkryć geograficznych (przełom XV i XVI w.).
- Wraz z dotarciem Europejczyków do Ameryki oraz nieznanych dotąd obszarów Afryki i Azji rozpoczął się **proces kolonizacji**.
 - Wiązał się on z zakładaniem osad na nowo odkrytych, często zaludnionych już terenach, podporządkowywaniem miejscowej ludności oraz eksploatowaniem (zazwyczaj nadmiernym) zasobów naturalnych.
 - W ten sposób, kosztem odkrytych terenów, powstawały wielkie imperia kolonialne, takie jak:
 - Hiszpania, Portugalia, a w późniejszym czasie – także Holandia, Anglia, Francja czy Rosja.
 - Skutki kolonizacji są widoczne na mapie politycznej świata do dziś.
 - W wyniku tego procesu powstały m.in. terytoria zależne.
 - Skolonizowane zostały obszary:
 - Ameryki PN i PD,
 - Afryki,
 - Australii i Oceanii,
 - Azji południowo-wschodniej.
 - Szczyt kolonializmu przez państwa europejskie przypadł na koniec XIX w.
 - Od tego okresu większość dawnych terytoriów będących koloniami stało się państwami niepodległymi lub pozostało dalej koloniami – terytoriami zależnymi.

Terytoria zależne

- **Terytoria zależne**, zwane także **terytoriami niesamodzielnymi**, to zazwyczaj obszary autonomiczne, pozostające jednak w strefie wpływów kraju, którego niegdyś były kolonią.
- Są one najczęściej wyspami, a ich mieszkańcy z reguły nie wykazują dążeń niepodległościowych – głównie:
 - ze względu na swoje pochodzenie,
 - większość stanowią migranci z kraju macierzystego,
 - z obawy przed utratą wsparcia finansowego ze strony państwa zarządzającego.
- Terytoria zależne mają m.in.:
 - **Wielka Brytania** (np. Bermudy, Anguilla, Falklandy, Gibraltar, Kajmany, Jersey i Montserrat),
 - **Niderlandy** (Aruba, Bonaire, Curacao, Saint Maarten),
 - **Dania** (Grenlandia i Wyspy Owcze),
 - **Norwegia** (Svalbard),
 - **Stany Zjednoczone** (Portoryko, Mariany Północne, Samoa Amerykańskie, Guam i Wyspy Dziewicze Stanów Zjednoczonych),
 - **Australia** (Norfolk, Wyspa Bożego Narodzenia),
 - **Nowa Zelandia** (Wyspy Cooka, Niue, Tokelau),
 - **Francja** (Gujana Francuska, Gwadelupa, Majotta, Martynika, Nowa Kaledonia, Reunion, Polinezja Francuska i Saint-Martin).

Pozostałości po epoce kolonialnej

- Po epoce kolonialnej pozostały do dziś lub do niedawna pewne **formy zależności politycznej** takie jak:
 - **protektorat** – w którym kraj ma własny rząd, ale ograniczony w sprawowaniu polityki gospodarczej i zagranicznej,
 - np. Bhutan jest krajem pod protektoratem Indii;
 - **dominium** – istniejące wtedy gdy niezależny kraj wchodzi w skład Wspólnoty Narodów uznającej króla brytyjskiego za głowę swojego państwa,
 - np. Kanada, Australia, Nowa Zelandia;
 - **kondominium** – będące terytorium (np. kolonią) zarządzanym przez więcej niż jedno państwo,
 - do 1980 r. Nowe Hebrydy były zarządzane przez Francję i Wielką Brytanię (obecnie należą one do niepodległego państwa – Vanuatu);
 - **terytorium powiernicze** (wcześniej nazywane mandatowym) – powstałe w byłych koloniach, jest zarządzane przez jakieś państwo lub kilka państw do czasu ustabilizowania sytuacji polityczno-gospodarczej,
 - np. Palau do 1994 r. i Namibia do 1990 r.

Mapa przedstawiająca brytyjskie kolonie, protektoraty i dominia przez cały okres istnienia imperium brytyjskiego

Grenlandia

- Powierzchnia **Grenlandii**, największego terytorium zależnego na świecie, jest ponad 50-krotnie większa niż obszar kraju, do którego należy – Danii.

KONIEC

Materiały pomocnicze do nauki
Opracowane w celach edukacyjnych (niekomercyjnych)

Opracowanie i redakcja: *Sławomir Dmowski*
Kontakt: *kontakt@geografia24.eu*

WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE
- KOPIOWANIE ZABRONIONE -